

סוגיה יח: דין חולה ביום הכיפורים

רקע

פיקוח נפש דוחה את כל התורה, ולכן מותר לחולה שיש בו סכנה לאכול ולשתות ביום הכיפורים. הגמ' דנה בגדרים ההלכתיים לקביעה שמניעת האוכל מהוה סכנה לחולה.

מקורות

- א. פג. "חולה מאכלין אותו על פי בקיאיין... לב יודע מרת נפשו"
- ב. תוס' ד"ה הא, מר
- רי"ף ד-ד: באלפס, "חולה מאכלין אותו ע"פ בקיאיין... לב יודע מרת נפשו"
- ר"ן מד"ה מתני' חולה עד ד"ה ירושלמי
- רא"ש סי' יג, "חולה מאכלין אותו על פי בקיאיין וכו'..."
- רמב"ם הל' שביתת עשור פ"ב ה"ח
- ג. שו"ע סי' תריח ומשנה ברורה [בעיקר ס"ק א-ב, ו, ח, י, יג, טו, כא, כד, כט]

הסבר הסוגיה

"חולה מאכלין אותו על פי בקיאיין ואם אין שם בקיאיין מאכלין אותו על פי עצמו עד שיאמר די".
[משנה פב.]

- מפשט המשנה ניתן להסיק שלוש הלכות:
- א. ניתן לסמוך על חולה האומר שהוא צריך לאכול.
- ב. סומכים על חולה רק כשאין רופאים בקיאים, אם יש רופאים בקיאים אין סומכים על החולה אלא רק על הרופאים.
- ג. רופא יחיד אינו נאמן להאכיל את החולה, וצריכים לפחות שני רופאים.
- רבי ינאי אינו מקבל את שתי המסקנות האחרונות, ולדעתו:
- א. רופא יחיד נאמן להאכיל את החולה.
- ב. בעימות בין רופא לבין חולה אזלינן לקולא ומאכלים את החולה, בין כשהחולה אומר צריך לאכול והרופא אומר שאינו צריך, ובין כשהחולה אומר שאינו צריך לאכול, והרופא אומר שצריך.

הגמ' מביאה שני פירושים כיצד לפרש את המשנה על פי הבנתו של רבי ינאי:

א. "חולה האומר שאינו צריך אפילו אם יש שני רופאים המסכימים עמו, מאכילין אותו על פי [שני] בקיאים האומרים שצריך [שני] הולכים בפיקוח נפש אחר רוב דעות]. אם אין שם [שני] בקיאים האומרים שאינו צריך מאכילין אותו על פי עצמו עד שיאמר די"

ב. מר בר רב אשי חולק על פרשנות הסיפא של המשנה, ולדעתו יש לפרש: "אם אומר צריך אני אין שם בקיאות כלל כנגד דעתו, ומאכילים אותו על פי עצמו עד שיאמר די, אפילו כנגד בקיאים רבים".

בפרשנות הגמ' למשנה מתחדשים שלושה חידושים נוספים, חידוש אחד הנתון במחלוקת בין שני הפירושים, ושני חידושים המוסכמים לכאורה על פי שני הפירושים:

א. אין הולכים בפיקוח נפש אחר רוב דעות, ומאכילים אותו על פי בקיאים האומרים שצריך לאכול, אף שיש בקיאים רבים יותר האומרים שאינו צריך לאכול.

ב. רק כנגד שני בקיאים אין הולכים אחר הרוב, אבל אם בקי אחד אומר שצריך לאכול, ושני בקיאים אומרים שאינו צריך לאכול, אין מאכילים אותו. [דין זה נלמד מהגמ' האומרת: "וליספו ליה על פי בקי לא צריכא דאיכא אחרינא בהדיא דאמר לא צריך" – זאת אומרת שאם החולה ובקי אומרים שאין צריך לאכול, ובקי אומר שצריך לאכול, אין דבריו של אחד האומר שצריך לאכול, עומדים בפני החולה ובקי האומרים שאין צריך לאכול].

ג. חולה אומר שצריך לאכול וכמה בקיאים אומרים שאינו צריך לאכול, לפי הפירוש הראשון, אין מאכילים אותו, כיוון שחולה מתגבר על בקי בודד, ואינו מתגבר על בקיאים רבים, לפי מר בר רב אשי מאכילים אותו.

הרמב"ן [תורת האדם שער הסכנה, ד"ה חולה], ר"ן [ד. באלפס ד"ה מיהו] ורא"ש [סי' יג] מפרשים את הסוגיה בדרך זו. לדעתם בעימות בין חולה לבין רופא פוסקים שספק נפשות להקל, ומאכילים את החולה. כשיש שני רופאים האומרים שצריך לאכול ויש מאה רופאים האומרים שאין צריך לאכול, מאכילים אותו. כשיש רופא אחד האומר שצריך לאכול ושניים האומרים שאין צריך לאכול, אין דבריו של אחד במקום שנים, ואין מאכילים אותו. חולה האומר שצריך לאכול, מאכילים אותו אפילו שיש מאה רופאים האומרים שאין צריך.

הרמב"ם חולק על פסק זה, ולדעתו הולכים אחר רוב רופאים. מבאר הרמב"ן [שם] שחידוש הגמ', שאין הולכים בפיקוח נפש אחר הרוב, נאמר רק לפי העמדה הראשונה של הגמ', אבל לפי מר בר רב אשי, ההעמדה מיותרת, ולכן הרמב"ם אינו פוסקה [עין ברא"ש סי' יג, "וכתב הרמב"ן... כחד בקי בעלמא הוא ולא כתרין", המביא את הרמב"ן המבאר מדוע ההעמדה מיותרת לפי מר בר רב אשי].

הרמב"ם סובר שרוב מכריע את המיעוט, וממילא אין ספק פיקוח נפש. שאר הראשונים סוברים, שרוב אינו מכריע, אלא התורה קבעה כלל הלכתי, שהולכים אחר הרוב, כלל זה נכון באיסורים ואינו תקף בספק פיקוח נפש.

הראשונים קובעים כללים נוספים בגדרי חולה ביום הכיפורים:

א. הרא"ש מצטט את התוס' שמאכילים חולה רק אם הרופאים אומרים, שאם לא יאכל יש חשש שימות מחוליו. הרא"ש חולק על דעה זו "דחומרא גדולה היא זאת", אלא מותר להאכיל את החולה בכל מקום שיש חשש שהצום יחמיר את מצבו.

ב. נחלקו הראשונים אם מתחשבים גם ברמת המומחיות של הרופא. הר"ן [ד: באלפס ד"ה ומדקתני] סובר שאם יש רופא מומחה ושני רופאים שאינם מומחים, הולכים אחר דעתו בין להקל ובין להחמיר. הרמב"ן [שם] חולק ולדעתו מתחשבים במומחיותו רק להאכיל, אבל אם רופא מומחה אומר שלא להאכיל, ושני רופאים פחות מומחים אומרים להאכיל, מאכילים את החולה על פי הרוב.

סיכום

א. חולה אומר שצריך לאכול, מאכילים אותו אפילו אם מאה רופאים מומחים אומרים שאינו צריך לאכול.

ב. חולה אומר שאינו צריך לאכול, ורופא אומר שצריך לאכול מאכילים אותו.

ג. רוב רופאים אומרים שאין צריך לאכול, ומיעוט אומרים שצריך לאכול, לפי הרמב"ן, ר"ן ורא"ש מאכילים אותו, שאין הולכים בפיקוח נפש אחר הרוב, ולדעת הרמב"ם הולכים אחר הרוב, ואין מאכילים אותו. גם הרמב"ן, ר"ן ורא"ש מודים שאם רופא אחד אומר להאכיל, ושניים אומרים שלא להאכיל, אין מאכילים, שאין דבריו של אחד במקום שניים.

ד. רופא מומחה אומר שלא להאכיל ורופא פחות מומחה אומר להאכיל, אין מאכילים אותו, ש"השני אינו ראוי להיות נשאל בפני מי שגדול ממנו בחמה, ובטל הוא" [רמב"ן שם].

ה. רופא מומחה אומר שלא להאכיל ורופאים פחות מומחים אומרים להאכיל, לדעת הר"ן, דעת הרופאים הפחות מומחים בטלה לגבי מומחיותו של הרופא, ואין מאכילים אותו. הרמב"ן סובר שרוב דעות מתגבר על מומחיות, ומאכילים אותו. אם הרופא מומחה אומר להאכיל, ושני הרופאים הפחות מומחים אומרים שלא להאכיל, חוששים לדעתו מפני פיקוח נפש, ומאכילים.

ו. ר"ן [ד: באלפס ד"ה ירושלמי]: חולה אומר שאינו צריך לאכול, ורופא אומר איני יודע – מאכילים אותו מפני ספקו של הרופא. רופא אומר אינו צריך וחולה אומר איני יודע – אין מאכילים אותו שספקו של חולה אינו ספק אלא בוורות, ואין לחשוש לבורות.

ז. רא"ש [ריש סי' יג]: חולה הצריך לאכול, ורופא אומר שמספיק לו לאכול פחות פחות מכשיעור, מאכילים אותו לשיעורים, כדי להצילו מאיסור כרת.

הלכה

השו"ע [סי' תריח] פוסק את ההלכות הבאות:

א. חולה שאומר צריך אני – מאכילים אותו אפילו אם מאה רופאים אומרים שאינו צריך

[סע' א].

ב. רופא בקי, אפילו רופא גוי, אומר שצריך לאכול – מאכילים אותו אפילו אם החולה אומר שאינו צריך [סע' א. ועיין ביאור הלכה ד"ה חולה].

ג. רופא אומר צריך ורופא אחר אומר שאינו צריך – מאכילים אותו. מוסיף הרמ"א שמאכילים אותו אפילו אם הרופאים האומרים שאינו צריך בקיאים יותר מהרופאים האומרים שצריך לאכול [סע' ב.]. המשנה ברורה מביא את המגן אברהם הסובר, שאם הם שווים במנין אזלינן בתר הרופאים הבקיאים יותר, אפילו אם הם מחמירים שלא לאכול.

ד. רופא אומר צריך לאכול ושניים אומרים שאין צריך – אין מאכילים אותו, אלא אם הוא רופא מומחה יותר מהם [סע' ג, ומשנה ברורה סק"י].

ה. שניים אומרים צריך לאכול ומאה אומרים שאין צריך – מאכילים אותו [סע' ה].

ו. רופא אומר איני יודע – מאכילים אותו, אבל חולה אומר איני יודע אין מאכילים אותו [סע' ה].

ז. חולה שמאכילים אותו ביום הכיפורים מאכילים אותו פחות פחות מכשיעור [פחות מככותבת הגסה בכל כדי אכילת פרס, ופחות ממלא לוגמיו בכל כדי שיעור שתיית רביעית. יש אומרים שגם בשתייה צריך לשהות כדי אכילת פרס, והגר"א פוסק כמותם [עיין סי' תריב סע' י, ומשנה ברורה סקל"א] [סע' ז-ח]. החתם סופר פוסק ששיעור אכילת פרס 9 דקות [משנה ברורה סקל"א]. אם רופאים אומרים ששיעור זה אינו מספיק לו, או שהוא אומר ששיעור זה אינו מספיק לו, אוכל כל צרכו.